In Nederland is sinds 1992 de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren van kracht. Die stelt onder meer dat dieren niet gedood mogen worden, tenzij daar goede gronden voor zijn; een 'nee, tenzij'-beleid. De vraag is: wat zijn die 'goede gronden' die het doden van dieren rechtvaardigen? Om die vraag te beantwoorden deed de hoofdafdeling Dier & Maatschappij van de faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht, onderzoek naar de maatschappelijke en ethische aanvaardbaarheid van het doden van dieren. Op basis van de resultaten bevelen de onderzoekers een tweesporenbeleid aan. Dat komt het meest tegemoet aan de verschillen in maatschappelijke attituden ten aanzien van het doden van dieren. De uitkomst geeft beleidsmakers van het ministerie van LNV een handvat om een langverwachte Algemene Maatregel van Bestuur te formuleren. Het onderzoek was een project van het NWO-programma Ethiek & Beleid en werd uitgevoerd door hoogleraar relatie mens-dier prof.dr. Elsbeth Stassen, dierenarts-ethicus dr. Bart Rutgers en sociologe dr. Joanna Swabe. Hun resultaten staan in het rapport *Het doden van gehouden dieren; ja, mits… of nee, tenzij?*

Tweesporenbeleid kan het doden van dieren regelen

Als voorloper van de verwachte Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) kwam het ministerie van LNV in 1997 met een zogenaamd afwegingskader in de vorm van een stroomdiagram. Daarin wordt het belang van het dier afgewogen tegen het belang van de mens. Het bestaat uit opeenvolgende vragen en antwoorden. Is het doden in het belang van het dier? Zo ja, dan is het toegestaan. Zo nee, dan volgt de vraag: is het in het belang van de mens, of is het een geaccepteerde praktijk? Zo ja, dan is het toegestaan. Zo nee, dan moet naar alternatieven gezocht worden.
Stassen: "De kwesties die er dan nog liggen zijn natuurlijk: wat is precies in het belang van de mens, wat is een geaccepteerde praktijk, en wie bepaalt dat? Mensen denken daar verschillend over, waardoor er veel discussie en onduidelijkheid is. Zelfs zoveel dat het tot nu toe niet gelukt is om met een AMvB over de brug te komen."

Het Utrechtse onderzoek bestond uit drie delen. Een normatief-ethisch onderzoek moest duidelijk maken welke normen en waarden een rol spelen in het debat over het doden van dieren. "Op grond van literatuur kwamen we op aspecten als 'respect voor het leven', 'eigen waarde' en 'dierenwelzijn'," zegt Stassen.
Deze elementen gebruikten de Utrechtenaren onder meer om vorm te geven aan een sociologisch onderzoek, dat bestond uit een publieksenquête en diepte-interviews. Met de enquête werd nagegaan hoe de Nederlandse bevolking denkt over het doden van productie- en gezelschapsdieren en paarden. Productiedieren worden gehouden omdat ze iets opleveren, bijvoorbeeld melk, eieren, vlees, etcetera. Het gaat dan meestal om boerderijdieren zoals koeien, varkens en schapen. Gezelschapsdieren zijn hobby- en huisdieren, zoals een hond of kat, een hamster of sierkippen.
De diepteinterviews hielden de onderzoekers met dierenartsen en vertegenwoordigers van maatschappelijke belangenorganisaties, overheidsinstellingen en bedrijven die op een of andere manier betrokken zijn bij het doden van dieren. Wat vinden zij goede redenen om dat te doen?
Uiteindelijk is op basis van alle resultaten een samenhangende normatieve visie geschreven, die beleidsmakers een handvat geeft om een Algemene Maatregel van Bestuur te formuleren.

Hoogopgeleiden zijn pragmatischer dan gedacht

In de vele vragen en casussen die voorgelegd zijn aan respondenten passeren allerlei dieren en situaties: van een hinderlijke vlieg

tot een gekoesterde huishond, een dier dat ondragelijk lijdt, een staldier dat te weinig produceert, een ziek huisdier dat niet geopereerd wordt omdat zijn baas –een bijstandstrekker– de ingreep niet kan betalen, een huisdier dat domweg afgedankt wordt omdat men het beu is, gezonde dieren die gedood worden vanwege een dierziektecrisis etcetera. Telkens was de vraag of men voor of tegen het doden van het dier was, en vooral ook: waarom?

Agressieve honden

Generaliserend vinden Nederlanders dat als dieren al gedood moeten worden dat zonder stress en pijn moet gebeuren. Verder vinden ze het doden van dieren alleen moreel aanvaardbaar, als daar gegronde redenen voor zijn. Voor de meerderheid zijn dat: ondragelijk en uitzichtloos lijden van het dier, de productie van voedingsmiddelen, en bedreiging van de volksgezondheid of veiligheid.

Het publiek maakt sterk onderscheid tussen gezelschapsdieren en productiedieren. Voor het doden van gezelschapsdieren geldt voor hen doorgaans 'nee, tenzij', en voor productiedieren 'ja, mits'.

Deze uitkomst betekent dat de bevolking veel gewicht toekent aan het belang dat mensen hebben bij het doden van dieren. Een productiedier, een vleesrund bijvoorbeeld, moet je doden omdat je voedsel nodig hebt. Voor een gezelschapsdier geldt die noodzaak niet en ben je dus terughoudender.

Het 'nee, tenzij' bij gezelschapsdieren betekent dat men in principe niet wil dat die dieren gedood worden, tenzij zich een bepaalde situatie voordoet. In feite zijn dat vele verschillende omstandigheden waarin de meerderheid van Nederland doden toch acceptabel vindt.

Het duidelijkste voorbeeld is het geval van een dier dat ondragelijk en uitzichtloos lijdt, bijvoorbeeld doordat het ernstig ziek is. Ook vindt tachtig procent dat agressieve honden afgemaakt mogen worden, hoewel niet meteen. Eerst moet alles gedaan zijn om te zorgen dat het beest niet opnieuw bijt en moet gebleken zijn dat dat niet helpt. Een overheidsverbod op bepaalde hondenrassen gaat het publiek te ver. Alleen individuele agressieve dieren mogen gedood worden.

Als een blad

Maar mensen zijn niet in alle gevallen consequent. Hoe sterk hun mening gaat glijden blijkt uit de case van de bijstandstrekker die de peperdure operatie van een ingewikkelde botbreuk bij zijn tweejarige hond niet kan betalen. Hij mag rekenen op de steun van 53,2 procent van de respondenten om het dier te laten inslapen.

Dit verraste Stassen. "We verwachtten bij deze casus dat de overgrote meerderheid zei: dit kan niet, want het is een jonge hond en hij is prima te opereren. Toch zei de helft dat hij gedood mag worden. Bij de dierenartsen zagen we dat niemand de hond wilde doden."

Hoe is dat te verklaren? "We hebben het over gehouden dieren, dus er hoort altijd een baasje bij. Is het diér in beeld dan zijn mensen heel principieel tegen het nodeloos doden ervan, maar geef je de báás een gezicht dan draaien ze om als een blad aan de boom en verschuift hun sympathie daarheen. Ze kunnen zich namelijk best verplaatsen in de persoon en zijn problemen. Het publiek is dus niet altijd consequent. Bij dierenartsen is dat anders. Door hun beroepsethiek komt voor hen juist het diér sterk naar voren als individu."

Het publiek vindt het doden van productiedieren zoals bijvoorbeeld schapen 'acceptabel, mits'. Daarmee bedoelen ze onder meer dat het dier bijvoorbeeld niet onnodig pijn moet lijden. (Foto Vincent van den Hoven, Voorschoten)

Papagaai beu

Toch laat het publiek niet alles toe. Het gezin dat zijn gezonde papegaai beu is mag van 85,1 procent dit dier niet zomaar een spuitje laten geven. Dat de vogel daar nauwelijks iets van merkt, is blijkbaar niet genoeg reden om hem te mogen doden. Stassen: "We vermoeden dat dit te maken heeft met het menselijk respect voor de overlevingsdrang van dieren. Men lijkt de natuurlijke levensloop van een dier te willen respecteren. Dus een eigenaar moet zijn gezelschapsdier een zo goed mogelijk leven bieden en mag dat leven niet zomaar vroegtijdig beëindigen."

Wie het geval van de jonge hond en de papagaai vergelijkt, ziet dat niet goed te voorspellen is hoe het publiek oordeelt over

De bioindustrie ontstond in een tijd dat mensen weinig compassie met dieren hadden. Maar met de tijd verandert de houding van het publiek. De nertsenfokkerij bijvoorbeeld waarin dieren om hun pels worden gedood, roept nu meer kritiek op. (Foto Vincent van den Hoven, Voorschoten)

vraagstukken. Stassen: "Over ernstig lijden is absoluut geen discussie, maar over bijna alle andere gevallen wel. Daarbij maakt het niet uit of het nou om economische -, psychosociale - of volksgezondheidskwesties gaat."

Vegetariërs

Bij productiedieren oordeelde het publiek dat deze dieren gedood mochten worden als aan bepaalde voorwaarden is voldaan: een 'ja, mits'-beleid. Het 'mits' houdt in dat dieren zonder stress en pijn gedood moeten worden. Als een koe niet genoeg melk meer geeft, mag de boer haar laten slachten.
Toch bestaat er veel weerstand tegen het doden van 'overbodige' eendagshaantjes. Ook dat heeft te maken met afkeer tegen het verstoren van de 'natuurlijke levensloop'. Dat betekent dat mensen het belangrijk vinden dat het dier een voor de sector 'normaal' leven moet hebben gehad. Maar Nederlanders vullen dat 'normaal' op allerlei manieren in. Zo accepteert 79,5 procent dat dieren gedood worden voor hun vlees als dat op de 'normale' leeftijd voor de vleesproductie gebeurt, 14.1 procent heeft geen mening, en 6,4 procent is het ermee oneens. "Dat laatste percentage komt ongeveer overeen met het aantal vegetariërs in ons land," zegt Stassen. "Daar tegenover staat dat het doden van nertsen voor hun bont maar weinig steun krijgt."

Paard geslacht

Paarden nemen in de indeling in gezelschaps- en productiedieren een middenpositie in. Waren het vroeger trek- of wedstrijddieren, nu worden het steeds meer troetel- en recreatiedieren. Dat heeft gevolgen voor hoe Nederlanders tegen het doden van paarden aankijken. De helft van de mensen die de enquête invulde, was het eens met de stelling "het slachten van paarden voor vlees is acceptabel"; een kwart was het daarmee oneens en de rest had geen mening. Opmerkelijk is dat de getallen enorm verschuiven ten voordele van het dier bij een manegepaard dat behandeld moet worden voor een gewrichtsaandoening. De kosten voor behandeling zijn hoog en het paard zal drie maanden niet bereden kunnen worden. Nu vindt 86,2 procent van de ondervraagden het onacceptabel als het paard naar de slacht gaat. Degenen die het paard als een productiedier zien, billijken het slachten eerder. Zij vinden het bovendien een voordeel dat het vlees van het dier nog benut wordt. De tegenstanders stellen dat het dier niet ongeneeslijk ziek is of ondraaglijk lijdt. Slachten 'reduceert' het dier volgens hen tot een productiemiddel.
Bovendien zou de manegehouder tegenslagen als deze moeten incalculeren in zijn bedrijfsvoering.
De geïnterviewde dierenartsen hebben er niet zo'n moeite mee. Zij geven aan dat het er vooral om gaat dat het paard geschikt moet zijn voor het doel waarvoor de eigenaar het aangeschaft heeft. Zij vinden het inherent aan de manier waarop wij paarden houden, dat ze geslacht worden als ze niet meer aan de eisen van de eigenaar voldoen.

Verrassing

De onderzoekers maken ook zichtbaar dat verschillende bevolkingsgroepen anders tegen het doden van dieren aankijken. Ze variëren in leeftijd, opleidingsniveau en geslacht. "Daarbij moeten we bedenken dat leeftijdsverschillen ook iets zeggen over de veranderende maatschappij, want ouderen zijn opgegroeid in een andere tijd dan jongeren. Die twee factoren zijn moeilijk te scheiden," zegt Stassen. "Maar de verschillen hebben zeker ook met leeftijd te maken. Als je ouder wordt heb je namelijk vaak meer begrip voor andere mensen. Dat kan verklaren dat ouderen het doden van een dier eerder accepteren."
Markant is het man-vrouwverschil. Het blijkt dat mannen gemiddeld meer sociaaleconomische en pragmatische argumenten hanteren, en vrouwen meer principiële. Voor de laatsten is respect voor het dierlijke leven heel belangrijk, waardoor ze vaker bij het oordeel 'niet doden' uitkomen.
Een andere verrassing was het effect van opleiding. Stassen: "We verwachtten dat mensen met een hogere opleiding veel kritischer zijn, omdat ze meer analytisch denken, en geneigd zijn zich bij een morele elite aan te sluiten. Maar dat lijkt niet zo te zijn. We vonden een tegengesteld resultaat. Sociologisch gezien kan daar van alles doorheen spelen." De meer pragmatische houding van de hoogopgeleiden wordt in het onderzoek voorzichtig verklaard doordat deze groep misschien afstandelijker naar de situatie kijkt.

Erger leed voorkomen

Dat de samenleving niet altijd instemt met wat er met dieren gebeurt, komt volgens Stassen doordat de ethiek altijd in beweging is. "De visies over wat goed is om te doen veranderen door tijd, cultuur en persoon. Zo ontstond de bioindustrie in een tijd dat mensen weinig compassie met dieren hadden. Na de Tweede Wereldoorlog maakten we een enorme ontwikkeling door en hielden we op allerlei manieren steeds meer productie- en gezelschapsdieren. En bij voedselschaarste of recessie accepteerden

we ethisch wat meer." Maar tegenwoordig loopt de praktijk achter op de ethiek. Volgens Stassen komt dat mede doordat de overheid jarenlang de veehouderij gestimuleerd heeft om steeds meer te produceren voor minder geld. "Boeren moesten enorme bedragen investeren en vele veehouders en hun gezinnen zijn nu afhankelijk van de inkomsten. Dat verander je niet zomaar." Ook de nieuwsbeelden van de vogelpest, varkenspest, mond- en klauwzeer en de BSE-crisis, hebben hun sporen nagelaten in het geweten van de samenleving. Stassen: "Onze uitkomsten bevestigen het beeld dat is ontstaan na de veecrises. De overheid dacht dat men het doden van dieren om een dierziekte te bestrijden wel goed vond. Maar dat blijkt niet altijd zo te zijn. Gaat het puur om macro-economische redenen, zoals exportbelangen, dan accepteert men het niet. Wel gaat men er in mee dat er soms maatregelen nodig zijn om erger leed te voorkomen, zoals de ophokplicht om de vogelpest te voorkomen."

Dierenartsen kunnen richtlijnen ontwikkelen voor twijfelgevallen

Niet consequent

Behalve de hoofdlijnen van hoe Nederland denkt over het doden van dieren, toont het Utrechtse onderzoek vooral dat er in veel gevallen geen vanzelfsprekende consensus is over het doden van dieren. Stassen: "Als je in de ethische literatuur kijkt, verwacht je dat we het in Nederland allemaal eens zijn over de beschermwaardigheid van dieren; dat we respect hebben voor hun 'eigen waarde', en dat we daarom goed voor hun gezondheid en welzijn moeten zorgen. Maar gek genoeg zijn we daar niet consequent in. Er zijn altijd argumenten waarom het in dit geval juist wel of niet moet. Toch moet de samenleving, gestuurd door de overheid, haar grenzen bepalen."

Houvast

De conclusies van de Utrechtse onderzoekers zijn daar een hulp bij. Een van de meest dringende aanbevelingen van het onderzoeksteam is om het overheidsbeleid te scheiden naar de functie van het dier. Gaat het om een gezelschaps- of productiedier? Verder raden ze de beleidsmakers een tweesporenbeleid aan dat tegemoet komt aan de verschillende houdingen in de maatschappij tegenover het doden van dieren. Voor redenen waarover Nederlanders het met elkaar grotendeels eens zijn bevelen ze een 'ja, mits'-beleid aan. Het gaat dan om het doden van dieren vanwege uitzichtloos lijden en om dierlijke producten te krijgen. In alle andere gevallen – waarbij economische -, psychosociale - en volksgezondheidsargumenten meespelen – zijn de meningen sterk verdeeld. Dan is een 'nee, tenzij'-beleid gepast. Zodra het over het doden van gezelschapsdieren gaat zijn de situaties en bijbehorende meningen zo divers dat het de onderzoekers het beste lijkt dat de overheid aan dierenbezitter en dierenarts samen de verantwoordelijkheid geeft om zorgvuldig de voors en tegens tegen elkaar af te wegen. Dierenartsen kunnen bovendien richtlijnen ontwikkelen die houvast bieden in twijfelgevallen.

Regelmatig toetsen

Gelukkig pakken alle partijen hun verantwoordelijkheid op. Stassen: "De overheid gebruikt de uitkomsten van dit onderzoek om de Algemene Maatregel van Bestuur over het doden van gehouden dieren te formuleren. En de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Dierenartsen buigt zich met regelmaat over ethische kwesties." Hoe dan ook blijft het volgens Stassen zo dat de houding van mensen tegenover het doden van dieren in de loop der tijd verandert. De overheid doet er dus goed aan om regelmatig de stand van zaken te toetsen en de wet aan te passen aan wat de maatschappij moreel juist vindt.

Monique Janssens
Lex Linsen

Bij productiedieren oordeelde het publiek dat deze dieren gedood mochten worden als aan bepaalde voorwaarden is voldaan: een 'ja, mits'-beleid. Het 'mits' houdt in dat dieren zonder stress en pijn gedood moeten worden. Als een koe niet genoeg melk meer geeft, mag de boer haar laten slachten. (Foto met dank aan het Innovatiecentrum Gezonde Voeding, Horst)

Bron:
Stassen, E.N, Rutgers, L.J.E., Swabe, J.M., 2003.
Het doden van gehouden dieren; ja, mits ... of nee, tenzij?
Faculteit Diergeneeskunde Universiteit Utrecht.
ISBN: 90-939-3593-1